

Prof. UAM dr hab. Anita Adamczyk
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

R e c e n z j a
pracy doktorskiej mgr Doroty Kowalewskiej
pt. „Organizacje mniejszości narodowych i etnicznych
w województwie zachodniopomorskim po 1989 roku”
napisana pod kierunkiem prof. US dr hab. Janusza Mieczkowskiego

I. Zasadność wyboru problemu badawczego

Przedstawiona do oceny dysertacja doktorska jest politologicznym studium aktywności mniejszości narodowych i etnicznych po 1989 roku na obszarze województwa zachodniopomorskiego. Doktorantka swoje rozważania poświęciła nie tylko ochronie tych grup, polityce etnicznej państwa polskiego na poziomie ogólnokrajowym, jak i lokalnym, ale przede wszystkim działalności mniejszości w ramach swoich organizacji (które należą do podmiotów polityki etnicznej państwa).

Podjęcie tej problematyki uważam za zasadne bowiem po transformacji społeczno-politycznej mniejszości narodowe i etniczne stały się podmiotem polityki. Zmiany systemowe wywołały konieczność wypracowania mechanizmów funkcjonowania mniejszości w nowych realiach, a proces instytucjonalizacji wewnątrz organizacji ewoluował wraz z przemianami na poziomie państwa. Budowanie demokratycznego ładu niesło poszanowanie praw dla osób należących do grup mniejszościowych i przestrzeganie praw człowieka. Od 1989 roku zaczęliśmy odkrywać na nowo polską wielokulturowość. Charakterystyczne dla tego okresu było także zrezygnowanie z polityki asymilacyjnej.

Zmiany polityczno-społeczne w Polsce wywarły wpływ na aktywność elit politycznych. Następstwem tego było uznanie faktu istnienia mniejszości, powołanie nowych instytucji (np. sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych na czele z Jackiem Kuroniem i Komisji do Spraw Mniejszości Narodowych) oraz zaaprobowanie przez Polskę dorobku Rady Europy i ONZ w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych, jak również ratyfikowanie układów bilateralnych zawierających klauzule mniejszościowe. Zapowiedzią przemian w polityce państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych było także przyjęcie nowych rozwiązań prawnych na poziomie krajowym. Jednym z nich i zarazem najważniejszym było uchwalenie Konstytucji RP w 1997 roku, która odzwierciedliła stosunek państwa do mniejszości i ukazała kierunek polityki w zakresie ochrony ich praw. Konsekwencją przyjęcia konstytucji było uchwalenie ustawy o

mniejszościach mniejszości narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Wejście jej w życie w 2005 roku było wydarzeniem bez precedensu, ponieważ była ona pierwszą w historii naszego państwa ustawą poświęconą tej problematyce.

Podjęty przez Doktorantkę problem badawczy jest ważny i aktualny. Został on precyzyjnie określony we wstępie. Badania, których rezultaty zaprezentowano w ocenianej pracy z pewnością przyczynią się do lepszego poznania aktywności politycznej, społecznej i kulturalnej grup mniejszościowych na terenie województwa zachodniopomorskiego.

Treść dysertacji odpowiada jej tematowi. Magister Dorota Kowalewska podaje bowiem, że celem pracy jest analiza aktywności organizacji mniejszości narodowych i etnicznych (z perspektywy instytucjonalnego i politycznego działania), uzupełnienie wiedzy dotyczącej działalności organizacji mniejszości oraz „dokonanie oceny wpływu zmian instytucjonalnych na obecną pozycję organizacji mniejszości funkcjonujących na obszarze województwa zachodniopomorskiego”. Tak sformułowane zadanie zrealizowała Ona dokonując analizy aktów prawnych, raportów krajowych i zagranicznych, sprawozdań Pełnomocnika Wojewody Zachodniopomorskiego ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz dokumentów wewnętrznych organizacji mniejszościowych (sprawozdania, statuty), strategicznych Miasta Szczecina i uchwał Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego. Godny odnotowania jest także fakt, iż część rozdziału piątego i cały szósty są autorskim, oryginalnym ujęciem regionalnej polityki etnicznej województwa zachodniopomorskiego oraz aktywności organizacji mniejszości narodowych i etnicznych funkcjonujących na tym obszarze. Należy jednocześnie zaznaczyć, iż do przygotowania ostatniej części wykorzystano technikę wywiadu. Zawarte w pracy ujęcie problemu świadczy o dużej wiedzy omawianej problematyki.

Recenzowana praca ma charakter politologiczny, mimo iż do uzasadnienia wielu kwestii Autorka wykorzystwała wiedzę z zakresu historii, socjologii i prawa. Przedmiotem zawartych w niej rozważań są instytucje polityczne (podmioty polityki etnicznej) oraz procesy mieszczące się w zakresie nauk o polityce.

Oceniana praca może być zatem podstawą do ubiegania się o stopień naukowy doktora w zakresie nauki o polityce.

Dysertacja doktorska mgr Doroty Kowalewskiej wypełnia lukę w zakresie analizy aktywności politycznej, społeczno-kulturalnej mniejszości narodowych i etnicznych na terenie województwa zachodniopomorskiego. Jest świadectwem zmian, jakie dokonały się w Polsce na poziomie ogólnokrajowym i lokalnym w omawianym obszarze.

II. Tezy i metody badawcze oraz zasadność wyboru ram czasowych

Zagadnienia metodologiczne zostały przedstawione na początku dysertacji. Doktorantka postawiła przed sobą cel, jakim była analiza aktywności organizacji mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim w odniesieniu do warunków prawno-administracyjnych, społecznych, a także przyjmowanych strategii i sposobów definiowania własnych działań przez liderów organizacji. Sformułowała także hipotezę, która w mojej ocenie jest tezą. Stwierdzenie „pod wpływem istniejących warunków (politycznych, prawnych oraz społecznych) aktywność polityczna organizacji mniejszości narodowych i etnicznych działających na terenie województwa zachodniopomorskiego podlega samoograniczeniu” (s. 11) ma tryb oznajmujący. Hipotezę wyróżnia natomiast zdanie przypuszczające. Kwestia ta nie miała jednak wpływu na wynik badań.

W recenzowanej pracy doktorskiej główny problem badawczy oscylował wokół pytań dotyczących stopnia aktywności organizacji mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim i uwarunkowań kształtujących tę działalność.

We wstępie określono wykorzystane metody badawcze, który umożliwiły realizację zamierzeń badawczych. Doktorantka słusznie zastosowała i prawidłowo wykorzystwała metodę instytucjonalno-prawną oraz behawioralną. W części zatytułowanej „Metody i techniki badawcze wykorzystane w pracy” brakuje jednak odniesień do metod decyzyjnej, właściwych dla nauk historycznych oraz statystycznej, które Doktorantka wykorzystwała odwołując się chociażby do historycznego tła obecności mniejszości w województwie zachodniopomorskim i liczebności osób deklarujących przynależność do mniejszości.

We wstępie należycie wskazano na zastosowane techniki badawcze, w tym między innymi analizę i krytykę piśmiennictwa oraz wywiad z liderami organizacji mniejszościowych. Łącznie Autorka przeprowadziła 26 wywiadów, co pozwoliło Jej na uwiarygodnienie i zweryfikowanie danych zastanych.

Prawidłowo określono cezury czasowe przedstawionej do recenzji dysertacji. Objęły one lata 1989 – 2015. Uzasadnione jest przyjęcie daty początkowej jako momentu rozpoczęcia przemian społeczno-politycznych w kraju, „które stworzyły mniejszościom szanse emancypacji i upodmiotowienia oraz umożliwiły podjęcie działań na rzecz rozwoju swojej kultury” (s. 8). Cezura zamykająca analizę wynikała z kilku powodów. Miała ona związek z nowelizacją ustawy o mniejszościach, zamknięciem sprawozdawczości administracji centralnej, jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji mniejszości za rok 2014.

III. Struktura pracy

Struktura pracy jest logiczna, a kolejność rozdziałów merytorycznie poprawna. Składa się ona ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz spisu tabel i wykresów. Wstęp napisany jest prawidłowo. Omówiono w nim wszystkie kwestie wymagane w tej części dysertacji.

Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający. Zostały w nim zdefiniowane pojęcia i terminy wykorzystane w dalszych rozważaniach. Odniesiono się na przykład do pojęcia polityki etnicznej, określając jednocześnie jej cele, efekty dla mniejszości i społeczeństwa. Wskazano różne sposoby definiowania kategorii naród oraz pojęcia mniejszości narodowych i etnicznych. Ważną część rozdziału stanowią rozważania na temat etnopolityki, ze szczególnym zwróceniem uwagi na proces polityzacji i depolityzacji etniczności. W polskiej literaturze odniesienia do ww. procesów należą do rzadkości. Tym bardziej nawiązanie do tych zagadnień podnosi wartość naukową rozprawy. W tej części rozważań Doktorantka wykazała się dużą znajomością literatury politologicznej oraz opracowań autorstwa socjologów i prawników.

W następnym rozdziale odniesiono się do zasad ochrony mniejszości narodowych i etnicznych w prawie międzynarodowym oraz standardów ochrony praw mniejszości. W tej części przedstawiono także zarys rozwoju międzynarodowych standardów ochrony praw mniejszości i status tej ochrony w ramach Unii Europejskiej. Szczególną uwagę zwrócono na kwestie dotyczące praw i znaczenia organizacji mniejszości narodowych i etnicznych. Zgadzam się z końcową konstatacją, wg której w ostatnich dwóch dekadach doszło do znaczącej zmiany w podejściu do ochrony praw mniejszości w UE. Przyznaję rację Doktorantce, że obecnie państwa członkowskie UE są dalekie od przyznawania nowych praw mniejszościom. Szybciej zgadzają się na pośrednią ich ochronę czyli „wprowadzanie polityki równości szans i niedyskryminacji, przeciwdziałania rasizmowi i ksenofobii”.

W rozdziale trzecim, Doktorantka przedstawiła instytucjonalne i prawne ramy polskiej polityki etnicznej po 1989 roku. Analizę rozpoczęła od scharakteryzowania polityki etnicznej państwa polskiego od 1945 roku. W części tej ujęła wszystkie najważniejsze wydarzenia i decyzje mające istotne znaczenie dla kształtowania się wspomnianej wyżej polityki. Trafnie wyszczególniła elementy, które wywarły wpływ na stosunek państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych po 1989 roku. Doktorantka, w tej części dysertacji, wiele miejsca poświęciła ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 roku. Uważam to za słuszne, gdyż w historii polskiego ustawodawstwa jest to pierwszy akt prawny w randze ustawy odnoszący się w całości do grup

mniejszościowych. W rozdziale trzecim mowa jest także o programie na rzecz społeczności romskiej, który zajmuje szczególne miejsce w krajowej polityce etnicznej oraz podmiotach realizujących politykę etniczną. W konkluzjach do tego rozdziału, Doktorantka trafnie zauważyła, iż politykę etniczną należy traktować jako proces, który pozwala na „uchwycenie zmienności politycznych uwarunkowań tworzenia relacji pomiędzy państwem a mniejszościami narodowymi i etnicznymi”.

Kolejny rozdział dysertacji doktorskiej poświęcony został organizacjom mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce jako jednemu z podmiotów polityki etnicznej. W interesujący sposób Doktorantka dokonała wprowadzenia do zasadniczego tematu, odwołując się do form aktywności politycznej w procesach etnopolitycznych. Godne podkreślenia są zaproponowanie przez Doktorantkę własne propozycje ujęcia organizacji mniejszości narodowych i etnicznych w ujęciu szerokim i wąskim oraz funkcje i dysfunkcje aktywności organizacji w mniejszości. Wiele miejsca poświęcono instytucjonalizacji i funkcjonowaniu organizacji mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

W piątym rozdziale omówiona została aktywność organizacyjna mniejszości narodowych i etnicznych na terenie województwa zachodniopomorskiego. Doktorantka skoncentrowała się na działalności największych pod względem liczebności mniejszości czyli Ukraińców i Żydów, w okresie 1945-1989. Odniosła się do regionalnej i lokalnej polityki etnicznej, ze szczególnym uwzględnieniem działalności pełnomocnika wojewody ds. mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim. Na uwagę w tym rozdziale zasługuje część poświęcona mniejszościom w polityce samorządu terytorialnego województwa zachodniopomorskiego. Doktorantka dokonała krytycznej analizy dokumentów i aktów prawnych odnoszących się do omawianego zagadnienia.

W ostatnim, szóstym, rozdziale przedstawiono stan i formy aktywności organizacji mniejszości narodowych i etnicznych w latach 1989-2015. Jest to, wg mnie, najważniejsza część pracy z punktu widzenia potrzeb naukowego poznania aktywności społeczno-politycznej organizacji mniejszości w województwie zachodniopomorskim. Doktorantka wnikliwie zbadała działalność mniejszości narodowych (ukraińskiej, żydowskiej, niemieckiej, rosyjskiej, litewskiej), etnicznej (Romów) oraz Kaszubów. Część szоста wzbogacona została o analizę roli i aktywności politycznej mniejszości w opiniach badanych liderów organizacji mniejszości narodowych i etnicznych (na podstawie badań własnych – wywiad).

W zakończeniu znajdują się wnioski końcowe, które ostatecznie potwierdzają słuszność hipotezy (tezy) zawartej we wstępie. Zgadzam się z ustaleniami Doktorantki zawartymi w tej części dysertacji. Niewątpliwie bowiem pod wpływem warunków

politycznych, prawnych i społecznych aktywność polityczna organizacji mniejszości narodowych i etnicznych funkcjonujących na terenie analizowanego województwa podlega samoograniczeniu. Główne obszary aktywności badanych organizacji mniejszościowych zorientowane były na podtrzymanie własnej tożsamości i organizację imprez o charakterze kulturalnym. Jak wykazała Doktorantka organizacje mniejszości nie były aktywnymi uczestnikami życia politycznego. Miało to związek między innymi z tym, iż funkcjonowanie w obszarze szeroko rozumianej polityki nie było uwypuklone jako cel i kierunek działań w ocenie liderów organizacji. Do czynników wewnętrznych i zewnętrznych decydujących o zróżnicowaniu mniejszości narodowych i etnicznych, Doktorantka proponuje dodać także posiadanie przez mniejszość reprezentacji w postaci prężnie działającej organizacji, która jest zdolna do mobilizacji swoich członków. To dzięki niej możliwa jest mobilizacja etnopolityczna.

IV. Ocena zasadności bibliograficznych źródeł naukowych

Rozważania Doktorantki oparte zostały na imponującej bazie. Składają się na nią liczne źródła (akty prawa międzynarodowego, umowy bilateralne, akty prawa wewnętrznego, raporty, analizy), opracowania i artykuły. O rozmiarach jej świadczy wykaz, który zajmuje strony od 342 do 366. Baza źródłowa jest zatem potwierdzeniem przeprowadzenia przez Doktorantkę rzetelnej kwerendy. Bibliografia jest przejrzysta i przygotowana w prawidłowy sposób.

Wśród wymienionych w bibliografii opracowań, znajdują się wszystkie ważne prace krajowych autorów, jakie mogły być wykorzystane przy realizacji zamierzeń badawczych Doktorantki. W pracy skorzystano także z prac autorów zagranicznych. Na uwagę zasługuje wykorzystanie efektów badań nie tylko politologów, ale także historyków, socjologów i prawników. Oznacza to, że Doktorantka dostrzega różnorodność czynników determinujących aktywność organizacyjną mniejszości narodowych i etnicznych. Bogaty jest zestaw czasopism, do których sięgnęła Doktorantka. W badaniach wykorzystano także materiały umieszczone w Internecie. Dotyczyło to szczególnie zagadnień odnoszących się do działalności organizacji mniejszości na terenie województwa zachodniopomorskiego, które nie zostały jeszcze opisane w literaturze naukowej.

V. Ważniejsze uwagi szczegółowe

1. Wartością dodatnią pracy jest precyzyjne definiowanie pojęć wykorzystywanych do opisu i analizy prezentowanych zjawisk;

2. Język pracy jest poprawny i zrozumiały;

3. Praca nie jest wolna jednak od drobnych błędów językowych oraz w zapisie aktów prawnych, np.

- w pracy zauważalna jest niekonsekwencja zapisów źródeł aktów prawnych (por. przypisy 320, 324 lub 379, 439, 492, 569),

- brak daty wydania aktu prawnego (przypis 377),

- błędna data wydania aktu prawnego, zamiast Dz. U. 1989 jest Dz. U. 1898 (przypis 543),

- brak przypisu do drugiego akapitu s. 129,

- błędny zapis Dz. U. 1993, poz. 118, poz. 257, a powinno być Dz. U. 1993, nr 118, poz. 257,

- niekonsekwencja zapisu źródeł pochodzenia Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (por. s. 78 i 343) i Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (por. s. 79 i 343). W stosunku do tych aktów Autorka w tekście stosuje przypisy harwardzkie, podczas gdy w całej pracy wykorzystuje przypisy dolne,

- Regulamin Parlamentu Europejskiego z 2005 roku nie został ujęty w bibliografii (s. 79);

4. Po każdym rozdziale pewien niedosyt pozostawia brak podsumowania i refleksji Autorki na temat analizowanych zjawisk;

5. Wartość pracy podnoszą samodzielne opracowania tabel, w tym szczególnie: propozycja szerokiego i wąskiego ujęcia organizacji mniejszości narodowych i etnicznych (Tab. 9, s. 147), funkcje i dysfunkcje aktywności organizacji mniejszości narodowych i etnicznych (Tab. 10, s. 153-154) oraz zestawienie oczekiwań wobec przedstawicieli samorządu i wyobrażeń dotyczących oczekiwań wobec mniejszości i reprezentujących je organizacji (Tab. 45, s. 327). Za cenne należy uznać także zestawienia w formie tabelarycznej środków finansowych pozyskiwanych przez organizacje mniejszościowe,

6. Wysoko ocenić należy pracę włożoną w przygotowanie szczególnie szóstego rozdziału. Dla potrzeb tej części Doktorantka przeprowadziła wywiady z liderami organizacji mniejszości narodowych i etnicznych na terenie województwa zachodniopomorskiego oraz włożyła wiele wysiłku w zebranie danych dotyczących aktywności organizacji mniejszościowych na ww. obszarze;

7. W mojej ocenie podrozdział poświęcony liczebności mniejszości narodowych i etnicznych opracowany na podstawie Narodowych Spisów Powszechnych z 2002 i 2011 roku nie powinien zostać umieszczony w części dotyczącej „Mniejszości narodowe i etniczne w polityce państwa polskiego po 1989 r.”. Mógłby być on wstępem do rozdziału czwartego dotyczącego organizacji mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce;

8. Wg mnie dane adresowe dotyczące omawianych organizacji mogłyby być umieszczone w przypisie lub w odrębnych aneksie na końcu pracy,
9. Na uwagę zasługują liczne i obszerne przypisy, których w pracy jest 1113;
10. Wartość pracy podnosi krytyczna analiza danych zastanych odnoszących się np. do danych GUS w sprawie organizacji mniejszości na terenie województwa zachodniopomorskiego oraz liczebności mniejszości,
11. Atutem podjętego tematu jest powiązanie relacji między tożsamością etniczną a zjawiskami z obszaru polityki i władzy skoncentrowanymi wokół procesów etnopolitycznych (czyli polityzacji etniczności oraz jej odwrotności czyli depolityzacji).

VI. Konkluzja

Przedstawiona przez magister Dorotę Kowalewską rozprawa doktorska jest kompleksowym opracowaniem dotyczącym organizacji mniejszości narodowych i etnicznych na terenie województwa zachodniopomorskiego. Doktorantka w sposób rzetelny i profesjonalny przedstawiła aktywność społeczną, kulturalną i polityczną mniejszości na obszarze ww. województwa oraz politykę etniczną państwa polskiego na poziomie ogólnokrajowym, jak i lokalnym.

Oceniając rozprawę doktorską magister Doroty Kowalewskiej stwierdzam, iż zasadniczy cel pracy został osiągnięty. Biorąc pod uwagę wysoki poziom merytoryczny dysertacji, oryginalność ujęcia oraz zaangażowanie Doktorantki w jej przygotowanie uznaję, iż przedłożona do recenzji praca w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim przez art. 13 ust. 1 *ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz. U. 2014, poz. 1852 z późniejszymi zmianami). W związku z tym wnoszę o przyjęcie ocenionej dysertacji i dopuszczenie Pani magister Doroty Kowalewskiej do dalszych etapów procedury przewidzianej do przeprowadzenia przewodów doktorskich.

Poznań, 5 maj 2016 rok

Anita Adamczyk

